

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.167>
УДК 930:329(477)

Віктор КОЛЕСНИК

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри давньої та нової історії України,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна)
kolesnykvf@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Оксана ЧЕБЕРЯКО

докторка історичних наук, кандидатка економічних наук, професорка,
професорка кафедри фінансів,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна)
cheberyako@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1563-9611>

**УКРАЇНСЬКІ ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ПАРТІЇ
В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.
В ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ 1905—1917 рр.**

Мета — розглянути процес формування історичних знань про українські ліберально-демократичні партії в Росії на початку ХХ ст. в публіцистичних працях 1905—1917 рр. **Методологічне підґрунтя** становить історіографічний аналіз політичної публіцистики означеного періоду, виходячи з принципів історизму та неупередженості. **Наукова новизна** полягає у спробі розкрити насамперед значення праць активних учасників українського національно-політичного руху в історіографії українських ліберально-демократичних партій, що сформувалися та діяли в Росії на початку ХХ ст. **Висновки.** У період від утворення українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. й до 1917 р. вийшла порівняно невелика кількість праць публіцистичного характеру, в яких

Цитування: Колесник В., Чеберяко О. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ ст. в політичній публіцистиці 1905—1917 рр. *Український історичний журнал*. 2023. № 5 (572). С. 167—183. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.167>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 5 (572)

розглядалися ті чи інші аспекти з історії УДП, УРП, УДРП. Їх історіографічний аналіз свідчить, що вже тоді було досягнуто перших помітних результатів у висвітленні українського партійного ліберально-демократичного руху в Російській імперії на початку ХХ ст. Було здійснено досить вдалі спроби виокремити ідейно-теоретичні та організаційні витoki й передумови створення українських ліберально-демократичних партій, визначити спільне і відмінне у програмних вимогах українських ліберал-демократів і російських кадетів, позначити головні партійні вимоги щодо реформування державного устрою Російської імперії, з'ясувати причини об'єднання УДП та УРП. У публікаціях давалася неоднозначна оцінка внутрішньопартійного становища УДРП, політичній та культурно-освітній роботі партії, тактиці під час виборів до Державної думи, визначалася роль УДРП в організації Українського парламентського клубу. Загалом у політичній публіцистиці 1905—1917 рр. автори сформулювали свої оцінки діяльності Українського парламентського клубу в I та II Думах, низку висновків, які й сьогодні не втратили свого історіографічного значення. Щоправда, на деяких авторських оцінках позначилися політичні переконання, а висвітлення діяльності українських ліберально-демократичних партій мало досить фрагментарний характер.

Ключові слова: історіографія, українські ліберально-демократичні партії, публіцистичні праці, політична публіцистика, Україна, Російська імперія.

Створення українських політичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. стало своєрідною реакцією на тогочасну суспільну кризу й зумовлювалося об'єктивною потребою в політичних силах, покликаних здійснити лібералізацію, реформування, оновлення всіх сфер життя суспільства. Український партійний спектр у Росії мав три основні напрями: соціал-демократичний, ліберально-демократичний і національно-радикальний. На позиціях соціального поміркованого конституційного демократизму більшою-меншою мірою знаходилися партії, які уособлювали ліберально-демократичний табір: УДП (Українська демократична партія), УРП (Українська радикальна партія), УДРП (Українська демократично-радикальна партія).

Вітчизняні історики відповідно до предмета та наукових завдань своїх досліджень зверталися до історіографії українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. як у контексті висвітлення суспільно-політичного життя, національного відродження й національного руху, так і в рамках спеціальних праць, присвячених створенню та діяльності політичних партій [1, С. 105—114; 2; 3; 4, С. 190—216]. Узагальнена історіографічна картина українських партій в Австро-Угорській та Російській імперіях подана в монографічному дослідженні В.Ф. Колесника, Л.П. Могильного [5]. Водночас були підготовлені й спеціальні розвідки з історіографії українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. [6, С. 192—204; 7, С. 42—45; 8, С. 30—32].

Загалом фахівці виокремлюють чотири періоди в історіографії українських ліберально-демократичних партій [5, С. 8—10]. Досить своєрідним є перший історіографічний період, який охоплює час від утворення ліберально-демократичних партій до національно-революційних подій 1917 р. Одна з основних його особливостей полягає в переважанні публіцистичних праць, авторами яких були активні учасники українського національно-політичного руху, діячі

українських партій соціал-демократичної та ліберально-демократичної орієнтації, котрим опонували представники російських політичних течій.

Політичну публіцистику, як відомо, дослідники розглядають переважно як історичне джерело, водночас її відносять і до джерел історіографічного характеру, адже вона являє собою «історію сучасності», в ній є оцінка подій, відображається процес їх осмислення, різні авторські погляди на ту чи іншу проблему. Але поки що відсутні спеціальні дослідження, присвячені історіографічному аналізу політичної публіцистики 1905—1917 рр., з'ясуванню її значення у висвітленні історії українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст.

Варто також зауважити, що частина праць, особливо авторства активних учасників українського національно-політичного руху початку ХХ ст., часто в історіографічних оглядах називається без конкретизації їх причетності до історіографії українських ліберально-демократичних партій. Як приклад можна згадати цілу низку праць Михайла Грушевського, які були написані в роки першої російської революції і стали своєрідною реакцією автора на зміни й потреби часу [9, С. 5—15, 16—32, 33—43, 79—84, 85—89, 93—99, 106—109]. Зазвичай вони згадуються істориками, коли йдеться про історіографію українського руху та українських партій у Російській імперії початку ХХ ст., включаючи ліберально-демократичні. Уважне ознайомлення зі змістом цих праць переконує, що М. Грушевський практично не згадує про українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії. Лише у праці «У українських послів» він позитивно відгукнувся про свідомих українських інтелігентів Українського парламентського клубу в І Думі, які стояли «на ґрунті загально звісної програми української радикально-демократичної партії» [9, С. 85]. А у праці «Дума і національне питання» М. Грушевський згадував депутата В. Шемета, котрий пройшов до І Думи як представник Української демократично-радикальної партії [9, С. 94—95]. Власне, це все, що в означених працях М. Грушевського безпосередньо стосується українських ліберально-демократичних партій. Тому в контексті історіографії цих партій ті праці мають не пряме, а дотично-опосередковане відношення. Адже в них автор висловлював своє бачення змін і перспектив державного устрою в Російській імперії та вирішення національного питання. Сам він не був членом українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. Але в багатьох моментах його бачення збігалось з їхніми програмними установками. Крім того, М. Грушевський, перебуваючи в Петербурзі, надавав велику допомогу українцям-депутатам І Державної думи. Він організував видання місячника «Український вісник» (редактор Максим Славинський, секретар Дмитро Дорошенко) — друкованого органу Української парламентської громади, створеної за ініціативи УДРП; у численних статтях висвітлював актуальні питання українського життя; співпрацював при складанні законопроектів. Тому включення означених праць М. Грушевського до історіографії українських ліберально-демократичних партій можна сприймати як визнання його важливої ролі в українському

національному русі. З іншого боку, у цих працях знайшли своє відображення та оцінку найважливіші суспільно-політичні зміни і процеси в Росії на початку ХХ ст., до яких так чи інакше звертаються дослідники ліберально-демократичного партійного руху. Очевидно, означені та інші праці М. Грушевського цілком справедливо можна віднести загалом до історіографії українського національного руху в Росії на початку ХХ ст.

Подібні застереження можна зробити й щодо деяких праць інших українських громадських і партійних діячів початку ХХ ст., які згадуються в історіографічних оглядах.

До речі, деякі представники російської великодержавницької концепції, засуджуючи український національний рух, також у своїх працях не звертаються до історії та діяльності українських ліберально-демократичних партій в Російській імперії на початку ХХ ст. Але в історіографічних оглядах українських ліберально-демократичних партій вони, зазвичай, згадуються. І це цілком закономірно, адже всіх прихильників українського національного руху (а, таким чином, і його ліберально-демократичні партійні структури) автори великодержавницької концепції називали «сепаратистами».

Як відомо, російський громадський діяч, публіцист, лікар за фахом Сергій Щоголев (член Клубу російських («русских») націоналістів міста Києва) з позицій російського націоналізму звів український рух до триєдиного «сепаратизму»: культурного, економічного та політичного [10, 11]. На платформу російського націоналізму з його антиукраїнським спрямуванням перейшов історик і славіст А. Стороженко. У своїй праці він критикував українську літературу, наполягав на відсутності підґрунтя для «українофільства» в Росії, заперечував українську мову, вказуючи, що це «вигадка українофілів», котра має «антиросійську спрямованість» [12]. Отже, праці російських великодержавників загалом характеризують їхнє несприйняття українського національного руху в усіх його проявах. Тому вітчизняні історіографи українських політичних партій у Росії початку ХХ ст. дають їм загальну негативну оцінку щодо українського національно-політичного руху, складовою частиною якого були українські ліберально-демократичні партії.

У публіцистичних працях, опублікованих до 1917 р., виокремлено важливі аспекти, пов'язані з передумовами та процесом утворення українських ліберально-демократичних партій у Російській імперії. Так, С. Єфремов і О. Русов ідейно-теоретичним провісником громадсько-політичних партій в Україні вважали М. Драгоманова [13, С. 37—38; 14, С. 79]. С. Єфремов, зокрема, зазначав, що його діяльність «для зросту автономістичних і загально-політичних думок на Україні мала величезну вагу. Він стоїть немов на авансцені сучасних політичних і громадських напрямів, що склалися здебільшого під його впливом...» [13, С. 37—38].

Учасники українського партійного руху у своїх публікаціях прагнули визначити організаційні передумови створення партій. В. Дорошенко пов'язував їх з утворенням різних українських організацій на початку 1890-х рр., які ста-

ли перехідною стадією до майбутніх партійних угруповань [15, С. 32]. С. Єфремов один із перших (а пізніше й В. Дорошенко) вважав, що організаційною передумовою формування українських ліберально-демократичних партій стала створена 1897 р. в Києві Всеукраїнська загальна безпартійна демократична організація (ВЗБДО). Розкриваючи процес формування та еволюції УДРП, він зазначав, що «початок партії лежить у тій загально-українській безпартійній організації», яка зібрала «всі свідомі з національного боку інтелігентні сили на Україні» й поклала підвалини та створила ґрунт для майбутніх політичних організацій. Уже 1903 р. серед членів ВЗБДО сформувалася думка про її реорганізацію в політичну партію — УДП [13, С. 33].

В. Дорошенко наголошував, що УДП досить швидко організувалася тому, що в Україні були безпартійні українські «громади». Водночас він указував, що на формування ліберально-демократичних партій опосередковано вплинула й Революційна українська партія, діяльність якої на той час була своєрідним прикладом і підштовхнула громадівців до організації першої ліберально-демократичної партії — УДП [15, С. 41].

К. Залевський у своїй статті стверджував, що УДРП вийшла з лав «українофільського руху», який розвивався у 1880—1890-х рр. Але, продовжуючи, він зазначав, що джерелом трьох українських партій — «Спілки», українських соціал-демократів і радикально-демократичної — стала РУП, яка була утворена з лівого крила українофілів [16, С. 294]. Якщо до перших двох партій ця теза К. Залевського має безпосереднє відношення, то щодо УДРП її можна сприйняти лише крізь призму опосередкованого впливу на учасників ВЗБДО. Адже РУП не була базовою організацією для українських ліберально-демократичних партій.

Заснування УДП С. Єфремов датував 1904 р. Він зазначав, що в ній від початку виникла радикальна течія (до неї входив і сам С. Єфремов — *Авт.*), яка і створила УРП із соціалістично-народницькою програмою. Будучи одним з ініціаторів створення останньої, С. Єфремов дав позитивну оцінку видавничій діяльності цієї партії у другій половині 1905 р., але не розкрив зміст цієї діяльності [13, С. 44, 55, 56].

В. Дорошенко пов'язував зі створенням УДП якісно новий етап у діяльності старшого покоління українських патріотів, яке до цього займалося культурно-просвітницькою роботою, а об'єднавшись у партію прилучилося до політики [15, С. 40].

О. Русов у своїй коротенькій публікації у часопису «Киевская старина» 1906 р., а також В. Дорошенко вказували на ті програмні вимоги, які об'єднували УДП із російською конституційно-демократичною партією [14, С. 79—81; 15, С. 41]. Це свободи, недоторканність особи, знищення привілеїв, рівність, вимога проведення демократичних виборів до парламенту на основі прямого, загального, рівного і таємного права. Але програма УДП, як зазначав О. Русов, відрізнялася від інших подібних партійних програм тим, що в ній ішлося про автономію не окремих, а всіх народів, які населяли Російську імперію [14, С. 79—81]. В. Дорошенко вказував на головне розходження у про-

грамних вимогах УДП і партії кадетів, які погоджувалися лише на автономію Польщі, Фінляндії та не погоджувалися на автономію України й перебудову Росії на федеративних основах з автономією для всіх народів [15, С. 41]. О. Русов визначив головні вимоги програми УДП щодо реформування державного устрою Російської імперії. Він акцентував увагу на тому, що партія не сприймає централізаторської системи в Росії, яка панує наперекір усім потребам окремих народів і не враховує їхні соціально-економічні й національно-культурні запити. Тому УДП спрямовує свої вимоги на обмеження централізації та розширення місцевої автономії в Україні при забезпеченні рівних прав представникам інших націй, котрі проживають на її території [14, С. 80].

Щодо УРП, то в ній, як зазначав В. Дорошенко, об'єдналася українська інтелігенція, яка не сприймала соціал-демократичний напрямок РУП і стояла ближче до ідеології того крила російського радикального народництва, що пізніше згуртувалося в партію народних соціалістів [15, С. 41]. Програму УРП було видано 1905 р. у Львові, вона містила вимоги федеративного устрою Росії з автономією для України та інших національних областей держави [15, С. 41—42], що збігалось з програмною вимогою УДП.

Об'єднання УДП й УРП наприкінці 1905 р. С. Єфремов пояснював тим, що обидві партії «мали багато дечого з програмового боку спільного». Але програма створеної УДРП стала компромісом «між досить не однаковими елементами» [13, С. 56]. Звичайно, подібність платформ та ідеологічних засад УДП й УРП сприяла об'єднанню цих двох партій, хоч і не усувала певні розходження, обопільне визнання яких стало компромісом. Але С. Єфремов не говорив про те, що об'єднання цих партій зумовлювалося ще й тим, що вони залишалися недостатньо потужними політичними організаціями та через об'єднання прагнули зайняти більш поважне місце в українському партійно-політичному спектрі. На цьому, зокрема, наголошував В. Дорошенко. Він уважав, що УРП створила радикально налаштована інтелігенція на чолі з Б. Грінченком, але партія об'єднала невелику групу, оскільки радикалів було не дуже багато. «З огляду на свою нечисленність, — переконаний В. Дорошенко, — пристали радикали до демократів і утворили разом з ними одну партію» [15, С. 42].

С. Єфремов визнавав, що після утворення УДРП зберігала ідейно-політичну строкатість і певну невиразність політичного обличчя. Партія, підкреслював він, «це швидче блок дуже неоднакових елементів, які тягнуть в різні боки і тим зменшують її енергію в практичних справах». Тому УДРП «не може собі дати ради й досі, все заходжуючись коло перегляду програми, нової партійної назви» [13, С. 56]. Більше того, С. Єфремов наголошував, що УДРП, пройшовши досить довгу еволюцію, так і не змогла її завершити, і це тримає партію «на распутті між справжнім демократизмом та полохливим опортунізмом» [13, С. 56]. Така оцінка С. Єфремовим внутрішнього партійного становища пояснюється насамперед тим, що він представляв радикальну течію партії й, очевидно, не сприймав прокадетської поміркованої, яку уособлювали колишні члени УДП. В. Дорошенко підтверджував, що серед укра-

їнських демократів-радикалів були дуже радикально, а то й соціалістично налаштовані та, навпаки, були досить помірковані. Це приводило до внутрішніх партійних незгод, котрі даремно намагалися узгодити частим переглядом і перероблюванням програми [15, С. 66]. Один із керівників УСДРП М. Порш у зв'язку з цим зазначав, що програма УДРП була «закрашена більше чи менше фразеологією соціалізму» й гаслами поступовості, гармонії «міжкласових відносин» і демократизму [17, С. 10—11].

С. Петлюра також цілком слушно зауважував про наявність в УДРП різних течій, тому «українська демократично-радикальна партія в тій формі, в якій вона існує досі, далі жити не може» [18, С. 52]. При цьому він посилався на рішення VI з'їзду УДРП (травень 1907 р.), на якому через існування в партії певних політичних розбіжностей обговорювалося питання зміни її назви, зокрема на «трудова», а також вносилися поправки до програми. Загалом С. Петлюра визнавав, що розвиток партії в напрямі до більш розвиненого демократизму «трудящих мас», якщо він справді буде відбуватися невинно, посилить УДРП, адже наблизить її до селянських «трудящих мас» і забезпечить їй певний вплив на них [18, С. 52].

Щодо змін у програмі, то вони, як вказував С. Петлюра, торкалися вимог державного ладу. Поправки були сформульовані таким чином: «а) Російська держава має керуватися основними законами, виробленими й ухваленими народними представниками; б) загальнодержавна конституція має бути заснована на федеративно-автономних підвалинах» [18, С. 51—52].

У тій частині програми, де говорилося про держаний лад в Україні, з'їзд УДРП ухвалив пункт, який зазначав обов'язковість запровадження в усіх інституціях української мови як офіційної. Щодо земельної справи, то з'їзд вирішив внести до пункту щодо переходу до крайового фонду земель приватних власників незначні правки, зміст яких полягав у наступному: «До того ж фонду повинні бути передані землі поодиноких власників [...] на умовах, які виробить краєва рада (сейм)» [18, С. 51—52].

Загалом у публікаціях 1905—1917 рр. відсутній усебічний і детальний аналіз програми УДРП, хоча автори виокремлювали такі її вимоги, як автономія України, демократизація Росії, розвиток місцевого самоврядування, націоналізація освіти, аграрні вимоги партії тощо. Щоправда, К. Залевський у своїй статті подав текст програми УДРП російською мовою і зробив висновок, що ця партія за своєю політичною спрямованістю наближається до програми-мінімум УСДРП [16, С. 299—300]. Автор, очевидно, мав на увазі те, що програмні установки та резолюції II з'їзду УСДРП включали загальнодемократичні завдання, встановлення республіканського ладу в Росії, скасування залишків феодалізму у соціальній сфері, запровадження громадянських свобод, надання національно-територіальної автономії Україні тощо. Але в УСДРП ці вимоги підпорядковувалися кінцевій меті — завоюванню соціалістичного ладу.

В. Дорошенко визнавав схожість програмних положень і тактики УДРП із російською партією кадетів, підкреслював, що деякі члени УДРП одночас-

но входили й до кадетських організацій та вказував на те, що більшість української партії «була одначе настроєна значно радикальніше, ніж кадети, бо склад УДРП був далеко демократичніший, ніж склад рос. конституційно-демократичної партії» [15, С. 67].

С. Єфремов, як один із лідерів УДРП, пояснював недостатню політичну роботу партії в масах її внутрішнім станом, тим, що вона «хитається поміж поглядами то лівого, то правого крила свого, не зважаючи твердою ногою стати на якусь певну позицію». «Звідси, — заявляв він, — цілковите занедбання практичної роботи й надолужування працею над програмою та всякими партійними дрібницями» [13, С. 57]. І це при тому, що за своїм складом партія «найдужча і найсолідніше обставлена з усіх українських сучасних партій» [13, С. 57—58], так як до неї входили відомі представники національно свідомої інтелігенції. До речі, М. Порш уважав УДРП однією з найвпливовіших і найчисельніших українських партій того часу [17, С. 10—11].

С. Петлюра вказував на недостатнє теоретичне обґрунтування українських вимог у програмі УДРП і зазначав, що навіть за наявності принципово витриманої програми, партійно-теоретичної літератури, визнаних теоретиків і публіцистів жодна партія нічого не варта політично, якщо вона не має «міцних організованих і прихильних до себе громадських кругів» [18, С. 54]. І це «є ще більшою правдою в відношенні до партії українських радикалів», а «організаційний багаж її, як і всякої молоді організації, стоїть ще гірше, ніж оборона програмових принципів» [18, С. 54]. Очевидно, що оцінка УДРП як слабкої організаційно політичної сили ґрунтувалася насамперед на особистих політичних уподобаннях С. Петлюри як одного із лідерів УСДРП.

В. Дорошенко, здійснивши у своїй праці короткий огляд українських партій у Російській імперії на початку ХХ ст., включаючи УДРП, доходив висновку, що жодну з партій «не можна вважати за виразницю й заступницю інтересів величезної більшості українського трудящого люду, що складається переважно з трудящого дрібного селянства — хліборобів» [15, С. 58], і кожна йде «на службу» до того чи іншого класу [15, С. 64]. А К. Залевський визначав соціальний склад УДРП під кутом зору соціал-демократа. Він указував, що до партії входили селяни, дрібні й середні власники, міська дрібна та середня буржуазія, значна кількість інтелігенції. Загалом наголошував на тому, що УДРП спиралася на дрібну буржуазію й селянство [16, С. 300]. Сьогодні така характеристика соціального складу УДРП виглядає ідеологічно залежною та упередженою.

Порівняно значний матеріал з історії УДРП подавався в науковому й літературно-публіцистичному щомісячному журналі «Україна», який виходив у 1907 р. як продовження часопису «Киевская старина». У рубриці «З українського життя» активну участь брали С. Петлюра, Д. Дорошенко та інші автори. Опубліковані в «Україні» статті розкривають важливі аспекти з історії та діяльності УДРП, у них сформульовані певні висновки й оцінки, які тією чи іншою мірою знайшли своє відображення та підтвердження в історичних розвідках наступних історіографічних періодів. Ідеться про суть програмної

платформи УДРП, її друковані органи, участь партії в думських виборах, тактику під час виборів, наявність відповідних конкретно-історичних фактів, роль партії в організації Українського парламентського клубу, визначенні його платформи тощо. Значний інтерес у цьому плані становлять насамперед статті Д. Дорошенка та С. Петлюри [18, С. 49—64; 19, С. 1—29; 20, С. 97—101; 21, С. 31—41]. До речі, ці статті зазвичай лише згадуються в наявних історіографічних оглядах, але поки не стали предметом докладного аналізу, що свідчить про певну обмеженість сучасних уявлень про зміст першого періоду в історіографії українського ліберально-демократичного партійного руху.

Діяльність і тактика УДРП під час виборів до I Думи досить повно, як на той час, розкриті у статті Д. Дорошенка. Автор зазначав, що на розгортанні роботи українських партій, пов'язаної з виборами, негативно позначилися оголошення 1 грудня 1905 р. у декількох українських губерніях воєнного стану та розпочаті масові арешти [19, С. 4].

Значно пізніше В. Дорошенко більш зважено, помірковано і загалом позитивно оцінював передвиборчу діяльність УДРП до I Думи. У 1916 р. він, зокрема, наголошував, що під впливом демократ-радикалів перебувала вся преса, видавництва, «Просвіти», клуби тощо. Загалом, на його думку, УДРП розгорнула досить енергійну агітаційну діяльність «перед виборами до I Державної думи, виставляючи в багатьох місцях (особливо на Полтавщині) своїх кандидатів, або підтримуючи кандидатів російських кадетів» [15, С. 61]. У результаті було досягнуто великого політичного успіху — утворено Українську громаду в Державній думі [15, С. 61].

Дещо ширшою тактику блоків УДРП під час виборів до I Думи визнавав Д. Дорошенко. Він зазначав, що вона здійснювала тактику блокування з Партією народної свободи (кадети), що мала найбільший вплив в Україні, а також польськими та єврейськими поступовими організаціями в Києві, Полтаві, Одесі. Завдяки таким блокам до I Думи за списками кадетів пройшов І. Шраг, А. В'язлов та ін. [19, С. 12], а персонально від партії був обраний В. Шемет. До речі, ці прізвища, а також П. Чижевський, М. Біляшівський, А. Грабовецький, яких Д. Дорошенко включав до проводу Українського парламентського клубу, згадуються в наукових розвідках наступних історіографічних періодів. У статті підкреслювалося, що завдяки УДРП у I Думі було організовано парламентський клуб, який мав вести боротьбу в інтересах українського народу.

Цікавою є також інформація Д. Дорошенка про те, що перед відкриттям I Думи УДРП провела 17—18 квітня 1906 р. свій з'їзд, на якому схвалила наказ: «Члени Думи українці мають скласти свій парламентський клуб» [19, С. 14]. В основу діяльності цього клубу УДРП запропонувала свою скорочену програму, політичною вимогою якої була вимога автономії України [19, С. 14]. На з'їзді також визнано необхідність підготовки статуту української автономії із залученням до його розробки українських учених із підросійської та підавстрійської частин України. Те, що Український парламентський клуб у I, а потім і у II Думах стояв на платформі УДРП, підтверджував і В. Дорошенко [15, С. 66].

Визначаючи кількісний склад Українського парламентського клубу в І Думі, Д. Дорошенко називав приблизну цифру — до 40 депутатів (сьогодні відомо, що клуб об'єднав 45, а В. Дорошенко називав 44 депутати [15, С. 63]) і вказував на його провід: «На чолі клубу стали депутати: Ілля Шраг, В. Шемет та П. Чижевський і відомий український історик і археолог М. Біляшівський» [19, С. 14]. До речі, В. Дорошенко до засновників Української громади в І Думі відносив також А. В'язлова, Г. Зубченка, М. Онацького [15, С. 62].

Д. Дорошенко наголошував на особливостях складу Українського парламентського клубу, адже до нього записалися депутати-інтелігенти, які належали до російських поступових партій: від Харкова — М. Ковалевський, від Полтави — І. Прісецький, від Києва — А. В'язлов, Є. Шольц і барон Ф. Штейнгель, від Чернігова — А. Свечін та ін. До клубу входили й селянські депутати: І. Тарасенко, А. Грабовецький, Г. Зубченко, М. Онацький, С. Таран [19, С. 14—15]. Друкованим органом Українського парламентського клубу в І Думі, як зазначає Д. Дорошенко, був політичний російськомовний тижневик «Украинский вестник», покликаний стати українською трибуною в Росії. Він висвітлював діяльність Думи, публікував промови і статті депутатів. Активну участь у роботі журналу брав М. Грушевський. 14 випусків часопису сприяли поширенню ідеї українства серед російської громадськості [19, С. 16].

Цікавою є загальна оцінка діяльності Українського парламентського клубу, сформульована Д. Дорошенком. Він підкреслював, що його заснування «породило надії українського громадянства, що буде розв'язано наболілі питання національного життя України», але «клуб не справдив тих надій, які на нього покладалися в своїх сподіванках українським громадянством, хоча для популяризації української ідеї він зробив чимало» [19, С. 15, 16]. Двомісячне існування парламентського клубу відіграло, за переконанням автора статті, роль школи на майбутнє та мало суто демонстраційне значення. Навіть декларацію про автономію України (підготував М. Грушевський), яку мало бути проголошено від імені Українського парламентського клубу, не було оприлюднено [19, С. 16, 19]. Крізь призму минулого десятиріччя дещо інакше, власне як маніфестацію української нації, сприймав утворення Українського парламентського клубу в І Думі В. Дорошенко. «Багато значив, — писав він, — уже сам факт заснування Громади. Він виразно, на цілий світ проголосив, що Україна чує себе окремою нацією й домагається свого права. Чужинці побачили, що Росія й Україна не те саме, а друге, що взагалі російська держава це не якась національна держава, а держава національностей. Для самого українського руху існування Громади мало велике агітаційне значення» [15, С. 63].

Д. Дорошенко пояснював лише внутрішніми причинами, чому Український парламентський клуб не виправдав покладених на нього надій. Їх він убачав у розмаїтому складі, наявності представників партії кадетів, а також «селян, які й слова не чули про якийсь українське питання, про спеціальні українські постулати». Крім того, група інтелігентних українських депутатів була нечисленною і слабкою. Вона самостійно не виробила чіткої програми національної

української політики й детального плану культурно-національних реформ. Усе це розроблялося вже під час роботи Думи [19, С. 16]. Звичайно, таке пояснення слухне. Але воно не зачіпає, насамперед, головних причин державно-політичного характеру, які обмежували можливості Українського парламентського клубу в I Думі. Адже українські вимоги не хотів визнавати російський уряд, а з іншого боку — Думу було розпущено через 72 дні. Отже оцінка діяльності парламентського клубу Д. Дорошенком видається дещо односторонньою.

Нарешті, в означеній статті Д. Дорошенка констатувалося, що, використовуючи свої друковані органи «Раду» та «Рідний край», УДРП восени 1906 р. активно підтримувала вимоги створення українських кафедр й українізації всієї системи шкільної освіти, відстоювала тим самим національно-культурні інтереси українців у Росії. І хоч автор не аналізував зміст цих партійних видань, але по суті схвально ставився до їхньої діяльності. До речі, у зв'язку з цим Б. Грінченко робив закид УДРП щодо усунення від політичного життя країни після того, як уряд розпустив I Думу [22, С. 118—120]. Він визнавав, що «старі гени» культурництва проявилися в домінуванні культурно-просвітницької діяльності над політичною, що згодом призвело до політичної смерті дітища українських лібералів — УДРП [23, С. 115—116]. Перевагу культурно-освітньої роботи над політичною в діяльності партії визнавав і С. Петлюра [24, С. 70]. З цією думкою погоджувався Д. Дорошенко, зазначаючи, що українська ліберальна інтелігенція здавна вважала культурно-просвітницьку сферу вихідним пунктом своєї громадської роботи [19, С. 6—7; 25, С. 17].

Коротка й лаконічна характеристика передвиборчої діяльності УДРП до II Думи міститься у статті Д. Дорошенка «3 українського життя» [20, С. 97—101]. Її було підготовлено ще до початку роботи представницького органу, тому в ній подавалися лише загальна характеристика умов передвиборчої діяльності УДРП та підсумки виборів. Автор зазначав, що у виборчій кампанії брали участь організації як Української радикально-демократичної партії, так і українських соціал-демократів. Але їхня участь не була широкою. Це пояснювалося несприятливою політичною обстановкою, системними і планомірними передвиборчими репресіями та арештами можливих кандидатів до Думи. А також заборонаю зібрань опозиційних партій, закриттям їхніх газет, що не давало можливості відкрито здійснювати агітацію, вільно оголошувати списки вибірників. «Взагалі, — зазначав Д. Дорошенко, — картина виборів на Україні до другої Думи зовсім нагадувала класичний край “виборчих розбоїв — Галичину”» [20, С. 99]. Натомість відверто діяли чорносотенні партії, котрі користувалися як відкритою, так і прихованою підтримкою з боку державних адміністрацій.

Негативною рисою виборчої діяльності автор статті вважав відсутність єдності між українськими політичними партіями. Адже у ході виборів УДРП блокувалася, зокрема, в Полтаві, Одесі, Лубнах, Кобеляках — із партією кадетів та Союзом для досягнення повноправ'я єврейського народу, а в Одесі ще й з організаціями поляків та литовців. Найкращі результати така тактика дала в Полтаві, де на виборах вибірників від міста блок поступових сил провів 6 осіб. Водночас

українські соціал-демократи в Полтаві, Лубнах виступали у спілці з російськими та єврейськими соціал-демократами. У Лубнах через відсутність єдності між українськими соціал-демократами та ліберал-демократами було «провалено» кандидатуру депутата I Думи В. Шемета. Підсумовуючи результати виборів до II Думи від 9 губерній України (103 депутати), Д. Дорошенко вказував на значну частину серед них монархістів та октябристів (47 осіб) і безпартійних (9 осіб). Від усіх опозиційних сил пройшли 47 депутатів [20, С. 98, 99]. Фактологічний, конкретно-історичний матеріал, позначені автором акценти і висновки щодо участі УДРП у виборах до I та II Державних дум не втратили свого значення і знайшли подальше доповнення й обґрунтування в історіографії.

С. Петлюра, як представник іншої української партії, визначає свою позицію щодо тактики УДРП, її відношення до української фракції в II Думі. Зокрема він критикував рішення VI з'їзду УДРП (травень 1907 р.) про створення комітету, який мав допомагати в роботі національної фракції у II Думі, надавати їй матеріали для тих законопроектів, що стояли на черзі й торкалися інтересів України. Такий комітет С. Петлюра вважав зайвою «передаточною інстанцією», тому що сама партія повинна брати на себе цю роботу. «Більше б користі і для самої партії, і для парламентської трудової громади, — писав він, — було, коли б перша увільнила останню хоть від частини тієї тяжкої праці, яку їй доводиться проводити в Думі, і взяла на себе ініціативу підготовки і навіть редакції самих законопроектів» [18, С. 53]. Автор визнавав спільність програмних поглядів УДРП із поглядами української думської фракції й був переконаний, що якраз це покладає на партію обов'язок виявляти більше ініціативи та реальної допомоги щодо діяльності парламентської громади, так як партія має значну інтелігентську силу, здатну до творчої законодавчої ініціативи в інтересах України [18, С. 53]. Критика С. Петлюрою рішень VI з'їзду УДРП про допомогу українській парламентській громаді в II Думі шляхом створення комітету видається упередженою, адже ефективною така допомога могла б бути якраз за наявності спеціальної групи, до якої входили б представники національної інтелігенції, здатні на основі наукових підходів надавати необхідні законопроекти та інші матеріали. З іншого боку, наявність такого комітету не означала, що партія відмежовується від його діяльності. Цілком очевидно, що саме виходячи з цих позицій з'їзд ухвалював рішення про створення комітету.

В. Дорошенко назвав головних засновників Української громади в II Думі: Є. Сайко, В. Хвіст, Н. Довгополов, М. Рубіс, А. Гриневич, С. Нечитайло, та її кількісний склад — 47 осіб. Він визнав, що попри короткий час існування (всього 103 дні, від 20 лютого до 3 червня 1907 р.) національна фракція у II Думі залишила більший слід, ніж першодумська громада. Вона швидше організувалася й розпочала роботу, використовуючи свій друкований орган «Рідна справа — Вісті з Думи» [15, С. 63]. Власне, таку оцінку щодо Української громади у II Думі висловлював і Ф. Матушевський, який писав, що вона «зразу виявила себе не тільки більше свідомою від такої ж громади в першій Думі, а і заходилася біля парламентських справ з готовим, як то кажуть, апа-

ратом для парламентської праці і планом щодо роботи» [26, С. 87]. Ф. Матушевський, В. Дорошенко, К. Залевський наголошували на основному змісті роботи Української громади у II Думі при підготовці проектів законів та поправок до них: питання про автономію України, про місцеве самоврядування, про українську мову у школі, суді, церкві, про організацію курсів з української мови, літератури та історії для учителів, про запровадження вивчення української мови в учительських семінаріях України, кафедр української мови, літератури та історії у Київському, Харківському та Одеському університетах. При цьому, висуваючи вимогу автономії, Українська громада тісно пов'язувала її здійснення з демократизацією Росії. Щодо аграрних вимог, то було дещо змінено програмне положення УДРП. Зокрема вимагалось примусове відчуження приватних земель, які перевищують трудову норму, і не згадувалося про винагороду їхнім власникам. Це пояснюється, з одного боку, змістом наказів, які надсилали селяни-виборці, а з іншого боку — впливом лівого крила Думи, групи трудовиків [15, С. 64, 65; 16, С. 301, 302; 26, С. 89—91].

Організацію, проведення засідань, діяльність Української громади у II Думі, її стосунки з трудовиками, очевидно, найповніше подав у своїй статті член УДП, УРП, а потім і УДРП Ф. Матушевський [26, С. 78—99]. Він уважав, що Українська громада за час свого існування зайняла центральне місце у житті українців. На відміну від В. Дорошенка, котрий у 1916 р. зараховував до її засновників шістьох депутатів, Ф. Матушевський у 1907 р. називав чотирьох: Н. Довгополов, А. Гриневич, М. Рубіс, В. Хвіст. Повністю подавши текст декларації Української громади у II Думі, який надійшов до газети «Рада», Ф. Матушевський визнавав, що в основі документа лежали тези програми УДРП. Своєрідною перешкодою для парламентської роботи автор уважав те, що «більшість членів, увійшовши в склад Української громади, одночасно належала й до інших парламентських фракцій» — від крайніх лівих і до кадетів [26, С. 88]. Якраз це вносило елементи дезорганізації у саму громаду, найбільше шкодячи її роботі. Вихід українських депутатів із трудової фракції 24 травня відбувся, як стверджував Ф. Матушевський, за наказом з'їзду УДРП, не через принципові програмні незгоди, яких небагато, а через незгоди щодо тактики [26, С. 96, 97]. Але К. Залевський доповнював, що Українська громада вийшла із групи трудовиків під впливом виборців [16, С. 301]. Загалом Ф. Матушевський уважав, що досвід депутатів з України в перших двох думах знадобиться майбутнім послам.

Окремі моменти щодо участі УДРП у виборчій кампанії до III Думи відображено у статті С. Петлюри [21, С. 31—41]. Автор, будучи членом УСДРП, відзначав, що найбільше заходів для пробудження політичної свідомості та залучення народних мас до виборів здійснила саме УСДРП. А іншою українською партією, що проявила хоч якийсь інтерес до виборів, була УДРП. Дещо інакше оцінював виборчу діяльність до III Думи УДРП і УСДРП В. Дорошенко. На його думку, ці партії «взяли доволі енергійну участь в виборчій боротьбі, але успіхи задалегідь можна було передбачити — своїх людей у 3-ю Думу українці не змогли перевести» [15, С. 67].

С. Петлюра подавав інформацію, що напередодні виборчої кампанії до III Думи УДРП провела конференцію, на якій було ухвалено рішення про участь партії у виборах та підготовку виборчої платформи, визначено тактику, яка включала три пункти:

«1) Партія виступає цілком самостійно там, де має надію провести власного кандидата в Думу.

2) Партія виступає цілком самостійно також тоді, коли немає ніякої надії провести в Думу прогресивного з погляду партії кандидата, здебільшого такого, який взяв би на себе обов'язок обстоювати в Думі українську школу.

3) У всіх інших випадках партія вступає в передвиборчі блоки та згоди з усіма опозиційними партіями, не правіше к.-д. (тобто конституційних демократів, кадетів — *Авт.*)» [21, С. 36].

С. Петлюра критикував перші два пункти виборчої тактики УДРП. Він наголошував, що демократично-радикальна партія не може виконати перший пункт, так як вона «не уявляє поки що з себе такої реальної політичної сили, яка б на власну руку і без допомоги інших опозиційних елементів проводила виборчу кампанію в межах України» [21, С. 36]. Другий пункт виборчої тактики автор уважав незрозумілим, а поняття «прогресивний з погляду партії кандидат» вимагало певного пояснення. С. Петлюра висловлював своє бачення вимог до такого кандидата. «Навряд чи для партії досить, щоб такий кандидат обстоював тільки українську школу, — писав він, — навряд вона буде підтримувати такого кандидата, який буде з боку політичного темним обскурантом, ворогом політичних реформ, ширших національних прав для пригноблених націй, хоч він і буде признавати національну по язику школу» [21, С. 36]. Критика виборчої тактики УДРП, очевидно, позначалася суб'єктивним сприйняттям автором цієї політичної партії. Як свідчить зміст статті, вона зумовлювалася насамперед бажанням С. Петлюри показати значну перевагу на цьому полі його партії — УСДРП. Адже авторові, без сумніву, була відома політична платформа УДРП у виборчій кампанії, яка базувалася на партійній програмі та, крім українізації освіти, включала вимоги демократичної перебудови Росії, її федералізацію й надання національно-територіальної автономії Україні, всім пригнобленим націям. Інша річ, що українські парламентські громади I та II Дум, створені за ініціативою УДРП, не реалізували виборчу платформу партії. Але вона не змінювала своєї програми й під час виборів до III Думи. Щоправда, добитися якихось політичних результатів не змогла. Сьогодні на основі наявного історичного досвіду, звичайно, можна піддати сумніву можливість реального втілення у життя ідеї федералізації Російської імперії й надання Україні статусу національно-територіальної автономії.

У публікаціях українських партійних і громадських діячів, котрі з'явилися після початку столипінської реакції, визнавалося, що вона призвела до згортання діяльності українських партій, включаючи УДРП.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kovalchuk, I.A. Istoriohrafia stanovlennia ta diialnosti ukrainskykh politychnykh partii pochatku stolittia. *Naukovi pratsi z pytan politychnoi istorii*. Kyiv, 1992. 172: 105-114 [in Ukrainian].
[Ковальчук І.А. Історіографія становлення та діяльності українських політичних партій початку століття. *Наукові праці з питань політичної історії*. Київ, 1992. Вип. 172. С. 105—114].
2. Mesha, V.H. Ukrainse natsionalne vidrozhennia 1905—1914 rokiv: (istoriohrafia problemy). Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
[Меша В.Г. Українське національне відродження 1905—1914 років: (історіографія проблеми). Київ, 2004. 157 с.].
3. Pavko, A.I. Politychni partii ta orhanizatsii v Ukraini naprykintsi XIX — na pochatku XX stolittia: metodolohiia, istoriohrafia problemy, perspektyvni napriamky naukovykh doslidzhen. Kyiv, 2001 [in Ukrainian].
[Павко А.І. Політичні партії та організації в Україні наприкінці XIX — на початку ХХ століття: методологія, історіографія проблеми, перспективні напрямки наукових досліджень. Київ, 2001. 112 с.].
4. Yaremchuk, V. Suchasna ukrainska istoriohrafia z problemy ukrainskoi bahatopartiinosti (kinets XIX st. — 1917, 1918 rr.): stan rozrobky i perspektyvy doslidzhen. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. 2011. 3 (53): 190-216 [in Ukrainian].
[Яремчук В. Сучасна українська історіографія з проблеми української багатопартійності (кінець XIX ст. — 1917, 1918 рр.): стан розробки і перспективи досліджень. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 3 (53). С. 190—216].
5. Kolesnyk, V.F., Mohylnyi, L.P. Ukrainski politychni partii v Avstro-Uhorskii ta Rosiiskii imperiiakh: istoriohrafia. Kyiv; Nizhyn, 2019 [in Ukrainian].
[Колесник В.Ф., Могильний Л.П. Українські політичні партії в Австро-Угорській та Російській імперіях: історіографія. Київ; Ніжин, 2019. 248 с.].
6. Kolesnyk, V.F., Mohylnyi, L.P. Liberalno-demokratychni partii Naddniproianshchyny: istoriohrafia. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii. Zb. nauk. st. Pereyaslav-Khmelnytskyi*, 2001. 12: 192-204 [in Ukrainian].
[Колесник В.Ф., Могильний Л.П. Ліберально-демократичні партії Наддніпрянщини: історіографія. *Наукові записки з української історії. Зб. наук. ст.* Переяслав-Хмельницький, 2001. Вип. 12. С. 192—204].
7. Mohylnyi, L.P. Liberalno-demokratychni partii Naddniproianshchyny na pochatku XX st.: zarubizhna istoriohrafia. *Visnyk Akademii pratsi ta sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy. Naukovo-praktechnyi zbirnyk*. Kyiv, 2002. 2 (15): 42-45 [in Ukrainian].
[Могильний Л.П. Ліберально-демократичні партії Наддніпрянщини на початку ХХ ст.: зарубіжна історіографія. *Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. Науково-практичний збірник*. Київ, 2002. № 2 (15). С. 42—45].
8. Kolesnyk, V., Mohylnyi, L. Ukrainski liberalno-demokratychni partii v Rosiiskii imperii na pochatku XX stolittia: suchasna istoriohrafia. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Istoriiia*. Kyiv, 2007. 91: 30-32 [in Ukrainian].
[Колесник В., Могильний Л. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ століття: сучасна історіографія. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2007. Вип. 91. С. 30—32].
9. Hrushevskiy, M.S. Z bizhuchoi khvyli: statti i zamitky na temy dnia 1905—6 r. Kyiv, 1906 [in Ukrainian].

- [Грушевський М.С. З біжучої хвилі: статті й замітки на теми дня 1905—6 р. Київ. 1906. 126 с.].
10. Schegolev, S. *Sovremennoe ukrainstvo. Ego proiskhozhdenie, rost i zadachi*. Kiev; St. Petersburg, 1914 [in Russian].
[Щёголев С. Современное украинство. Его происхождение, рост и задачи. Киев; Санкт-Петербург, 1914. 161 с.].
 11. Schegolev, S. *Ukrainskoe dvizhenie kak sovremennyy etap yuzhno-russkogo separatizma*. Kiev, 1912 [in Russian].
[Щёголев С. Украинское движение как современный этап южно-русского сепаратизма. Киев, 1912. 588 с.].
 12. Storozhenko, A.V. *Proiskhozhdenie i sushchnost ukrainofilstva*. Kiev, 1912 [in Russian].
[Стороженко А.В. Происхождение и сущность украинофильства. Киев, 1912. 164 с.].
 13. Yefremov, S. *Z hromadskoho zhyttia na Ukraini*. St. Petersburg, 1909 [in Ukrainian].
[Єфремов С. З громадського життя на Україні. Санкт-Петербург, 1909. 77 с.].
 14. Rusov, A. *Ukrainskie partii. Kievskaja starina*. 1906. 3/4 (92): 79-80 [in Russian].
[Русов А. Украинские партии. Киевская старина. 1906. № 3/4. Т. 92. С. 79—80].
 15. Doroshenko, V. *Ukrainstvo v Rosii. Noviishi chasy*. Vienna, 1916 [in Ukrainian].
[Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи. Відень, 1916. 115 с.].
 16. Zalevskij, K. *Natsionalnyie partii v Rossii*. In: *Obshchestvennoe dvizhenie v Rossii v nachale XX-go veka*. St. Petersburg, 1914. Т. 3. Кн. 5: 227-344 [in Russian].
[Залевский К. Национальные партии в России. В: Общественное движение в России в начале XX-го века. Санкт-Петербург, 1914. Т. 3. Кн. 5. С. 227—344].
 17. Chatskyi, M. *Suchasnyi moment v zhytti ukrainsoi natsii i zavdannia ukrainsoi sotsial-demokratii*. In: *Na temu dnia. Zb. st. Lviv, 1910*. 1-18 [in Ukrainian].
[Чацький М. Сучасний момент в житті української нації і завдання української соціал-демократії. В: На теми дня. Зб. ст. Львів, 1910. С. 1—18].
 18. Petliura, S. *Z ukrainskoho zhyttia. Ukraina*. 1907. Т. 2. Кн. 2. Ч. 2: 49-64 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. Україна. 1907. Т. 2. Кн. 2. Ч. 2. С. 49—64].
 19. Doroshenko, D. *Ukraina v 1906 r. Ukraina*. 1907. Т. 1. Кн. 1. Ч. 2: 1-29 [in Ukrainian].
[Дорошенко Д. Україна в 1906 р. Україна. 1907. Т. 1. Кн. 1. Ч. 2. С. 1—29].
 20. Doroshenko, D. *Z ukrainskoho zhyttia. Ukraina*. 1907. Т. 1. Кн. 2. Ч. 2: 97-101 [in Ukrainian].
[Дорошенко Д. З українського життя. Україна. 1907. Т. 1. Кн. 2. Ч. 2. С. 97—101].
 21. Petliura, S. *Z ukrainskoho zhyttia. Ukraina*. 1907. Т. 3. Кн. 3. Ч. 2: 31-41 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. Україна. 1907. Т. 3. Кн. 3. Ч. 2. С. 31—41].
 22. Vartovyi, P. *Z ukrainskoho zhyttia. Nova hromada*. 1906. Кн. 10: 118-122 [in Ukrainian].
[Вартовий П. З українського життя. Нова громада. 1906. Кн. 10. С. 118—122].
 23. Vartovyi, P. *Z ukrainskoho zhyttia. Nova hromada*. 1906. Кн. 12: 115-120 [in Ukrainian].
[Вартовий П. З українського життя. Нова громада. 1906. Кн. 12. С. 115—120].
 24. Petliura, S. *Z ukrainskoho zhyttia. Ukraina*. 1907. Т. 4. Кн. 2-3: 64-84 [in Ukrainian].
[Петлюра, С. З українського життя. Україна. 1907. Т. 4. Кн. 2-3. С. 64—84].
 25. Doroshenko, D. *Kulturno-prosvitna diialnist ukrainskoho hromadianstva za ostanni dva roky. Ukraina*. 1907. Т. 4. Кн. 2-3. Ч. 2: 17-34 [in Ukrainian].
[Дорошенко Д. Культурно-просвітна діяльність українського громадянства за останні два роки. Україна. 1907. Т. 4. Кн. 2-3. Ч. 2. С. 17—34].
 26. Matushevskiy, F. *Ukrainska hromada v druhii Derzhavnii dumi. Literaturno-naukovy vistyuk*. 1907. 7: 78-99 [in Ukrainian].
[Матушевський Ф. Українська громада в другій Державній думі. Літературно-науковий вістник. 1907. Кн. 7. С. 78—99].

Надійшла / Received 27.05.2023

Viktor KOLESNYK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Head of the Department of Ancient and Modern History of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

kolesnykvf@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Oksana CHEBERLAKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Candidate of Economic Sciences (Ph. D. in Economics), Professor,
Professor at Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

cheberyako@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1563-9611>

UKRAINIAN LIBERAL-DEMOCRATIC PARTIES IN THE RUSSIAN EMPIRE AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY IN POLITICAL JOURNALISM 1905—1917

The purpose is to study the process of forming of historical knowledge about Ukrainian liberal-democratic parties in Russia at the beginning of the 20th century in journalistic works of 1905—1917. **The methodological basis** is a historiographical analysis of political journalism of the given period based on the principles of historicism and objectivity. **The scientific novelty** lies in an attempt to reveal, first of all, the significance of the works of active participants of the Ukrainian national-political movement in the historiography of Ukrainian liberal-democratic parties that were formed and operated in Russia at the beginning of the 20th century. **Conclusions.** From the formation of Ukrainian liberal-democratic parties in the Russian Empire at the beginning of the 20th century and by 1917, a relatively small number of works of a publicistic nature were published, in which certain aspects of the history of the UDP, URP, and UDRP were studied. Their historiographical analysis shows that, in contrast to some assessments established in historiography, the first noticeable results were already achieved in the coverage of the Ukrainian party liberal-democratic movement in the Russian Empire at the beginning of the 20th century. In particular, quite successful attempts were made to single out the ideological, theoretical, and organizational origins and prerequisites for the creation of Ukrainian liberal-democratic parties, to determine the common and different points in the program demands of the Ukrainian liberal-democrats and Russian cadets, to identify the main party demands for reforming the state system of the Russian Empire, and to clarify the reasons for the unification of the UDP and URP. The publications gave an ambiguous assessment of the internal party position of the UDRP, the political and cultural and educational activities of the party, the tactics of the party during the elections to the State Duma, the role of the UDRP in the organization of the Ukrainian parliamentary club and defining its platform. In general, in the political journalism of 1905—1917, the authors formulated their assessments of the activities of the Ukrainian parliamentary club in the First and Second Dumas, a series of conclusions that have not lost their historiographical significance even today. However, some authors' assessments were affected by their political beliefs, and coverage of the activities of Ukrainian liberal-democratic parties was rather fragmentary.

Keywords: *historiography, Ukrainian liberal-democratic parties, publicistic works, political journalism, Ukraine, Russian Empire.*